

Tefekkür

Ankebut / 20. De ki: Yeryüzünde gezip dolaşın da, Allah ilk baştan nasıl yaratmış bir bakın. İşte Allah bundan sonra (aynı şekilde) ahiret hayatını da yaratacaktır. Gerçekten Allah her şeye kadirdir.

Al-i İmran / 137. Sizden önce nice (milletler hakkında) ilâhî kanunlar gelip geçmiştir. Onun için, yeryüzünde gezin dolaşın da (Allah'ın âyetlerini) yalan sayanların âkıbeti ne olmuş, görün!

Casiye / 13. O, göklerde ve yerde ne varsa hepsini, kendi katından (bir lütfu olmak üzere) size boyun eğdirmiştir. Elbette bunda düşünen bir toplum için ibretler vardır.

Haşr / 21. Eğer biz bu Kur'an'ı bir dağa indirseydik, muhakkak ki onu, Allah korkusundan baş eğerek, parça parça olmuş görürdün. Bu misalleri insanlara düşünsünler diye veriyoruz.

HADİS...

* Hz. Ali radiyallahu anh demiştir ki: "Tefekkür edilmeden yapılan kıraatte, (beklenen) hayır yoktur. Fıkıh olmayan ibadette (çok) hayır yoktur. Fakihlerin fakih, halkı Allah'ın rahmetinden ümitsizliğe düşürmeyen ve Allah'ın mekrinden de emniyete salmayan ve insanları Kur'an'dan başka şeye rağbete sevketmeyen kimsedir."

* Ebu Hureyre radiyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Rabbim bana dokuz şey emretti:

- Gizli halde de aleni halde de Allah'tan korkma(mı),
- Öfke ve rıza halinde de adâletli söz (söylememi),
- Fakirlikte de zenginlikte de iktisad (yapmamı),
- Benden kopana da sıla-ı rahm yapmamı,
- Beni mahrum edene de vermemei,
- Bana zulmeden affetmemi,
- Susma halimin tefekkür olmasını,
- Konuşma halimin zikir olmasını,
- Bakışımın da ibret olmasını,
- Ma'rufu (doğru ve güzel olanı) emretmemi."

PIRLANTA SERİSİ...

Herhangi bir mevzûda, geniş, derin ve sistemli düşünme ma'nalarına gelen tefekkür; erbabınca, kalbin çırası, rûhun gıdası, bilginin rûhu ve İslâmî hayatın da kanı, canı ve ziyâsıdır. Tefekkür olmayınca kalb karanılaşır, ruh hafakanlara girer ve İslâmî hayat da kadavralaşır.

Tefekkür, kalbde öyle bir nûrdur ki, hayır ile şer, zarar ile fâide, güzel ile çirkin onunla görülür ve sezilir.. kâinat onun sayesinde okunan bir kitap hâline gelir ve Kur'an'ın âyetleri onunla ayrı bir derinliğe ulaşır.

Tefekkür, hâdiselerden ibret alma ve çeşit çeşit netice çıkarmanın grağı, tecrübelerin altın anahtarı, hakikat ağaçlarının fideliği, kalb nûrunun da gözbebeğidir. Onun içindir ki, her güzel şeyde olduğu gibi tefekkürde de zirveleri tutan Ufuk İnsan: "Tefekküre denk ibâdet yoktur; öyle ise gelin Cenâb-ı Hakk'ın ni'met ve kudret eserlerini tefekkür edin! Ama zinhar Zât-ı Bâri'yi tefekküre kalkışmayın; zira O, insan düşüncesini aşan bir mevzûdur" meâlindeki sözleriyle, düşünebileceğimiz sahanın sınırlarını belirler ve bize, güç, imkân ve iktidarlarımızı ihtâr eder.

Düşünme, insanlığın en mümeyyiz vasfıdır. İnsana "düşünen canlı" derler. Ya düşünmeyen insana?.. Bilginin, görgünün ulaşamadığı noktalarda hep tefekkürün bayrağı dalgalanmaktadır. Sınırlarla kayıtlı insan, onda sınırsızlığa erer ve zamanın üstüne çıkar. Tefekkür, insan melekelerinin ulvileşmesi ve onun melekler âleminin esrarına ermesi için ileri sürülen sebeplerin büyüklerindedir. Nübüvvetin ruhunda bir inci gibidir. Vahye dayanacağı ana kadar her Nebî ilk dersini tefekkür edeceği çevreden alır. Büyük Hakk dostları tefekkür sayesinde sonsuzluğa erer, eşyanın hakikatını yakalamaya çalışır.

Bir saat tefekkür, bir sene nâfile ibadet hükmüne geçer" mealinde Tefekkürün yolu, usulü, metodu nasıldır? Belli bir vird veya zikri var mıdır? En çok tefekküre sevkeden ayetler hangileridir? Sessizce yapılan dualar tefekkür yerine geçer mi?

Zannediyorum, soru sorulurken cevabı da verilmiş oldu. Bir saat tefekkür, bir sene nâfile ibâdet hükmünde olduğu zayıf bir hadis-i şerifte ifade edilmiyor ama; hadisten daha ziyade K. Kerim'de bu meseleyi te'yid eden pekçok ayet var: "Göklerin ve yerin yaradılışında, gece ve gündüzün ihtilafında akli başında olan kimseler için gerçekten açık ibretler vardır." (Ali imran-190). Evet, ayların, güneşlerin âhenk içinde doğup batmasında, nizamın baş döndürücü bir keyfiyetle deverân ve cereyan edip durmasında, düşünebilen kimseler için ibretler vardır. Bu ayet-i kerime tefekkür mevzûunda sarih bir delildir. Efendimiz (S.A.V), "Bir insan bu âyeti okur da düşünmezse, yazıklar olsun ona" buyururlar. Ümmü Seleme validemiz, bu ayet nâzil olduğu zaman veya Efendimiz (S.A.V) bu âyeti okurken, ağladığını nakleder. Zaman ve mekânın Efendisi bir gece, teheccüd vaktinde bu ayeti okuyup hıçkırma hıçkırma ağlamıştı. Düşünmeye açılan bir kapı ve tefekkür iklimine açılan yollarda birer rehber sayılan bu ve emsali ayetler, İslâm' da düşünce hayatının buudlarını göstermeleri bakımından çok önemlidirler.

Yalnız, önce tefekkürün ne demek olduğunu bilmek lâzım. Tefekkür, evvelâ, bir ilk bilgiye dayanmalıdır. Yoksa âmiyâne, câhilane tefekkürlerle hiçbir yere varılmaz. Böyle kapalı tefekkür, zamanla bıkkınlık meydana getirir. Sonra da insan tefekkür etmez olur. Bir insanın evvelâ, tefekkür edeceği mevzuu çok iyi bilmesi, tefekküre esas teşkil edecek hususları zihninde hazır malzeme haline getirmesi, yani bir mâlumât-ı sabıkası bulunması lâzımdır ki, sistemli düşünmesi mümkün olabilsin. Ayların, yıldızların, cereyân ve deverânını, onların insanoğluluyla münâsebetini, insanı teşkil eden zerrelere akıllara durgunluk veren hareket ve faaliyetlerini, biraz olsun biliyorsa, bunlarla alâkalı düşündüğü zaman bu bir "tefekkür" olabilir. Yoksa, ayların güneşlerin hareketine bakıp da, şairane ilhâmırlarla birşeyler duyup birşeyler söyleyenlere mütefekkir değil, ilhamlarını söyleyen hayâlcî denir. Keza; tabiat bataklığına saplanmış bir kısım natüralist düşünür ve şairlere de mütefekkir demek mümkün değildir. Hele Cumhuriyet dönemi, kalburüstü gösterilen şair ve yazarlarımız arasında mütefekkir o kadar azdır ki, bir elin parmak sayısını geçmez. Onlar da dînî duygu ve dînî düşüncelerinden ötürü ademe mahkûm edilmiş ve toplumun onları tanınmasına katıyken meydan verilmemiştir.

Bu dönemde az bir zümre, eşya ve varlığı kurcalamış ama, onlar da eşyanın hakikatına katıyken nüfuz edememişlerdir. Vakıa, bu dönemin tabiat sever şairlerinin beyanları içinde insan, cennetleri dinliyor gibi olur: Suların şakır şakır akmasında yağmurun şıpır şıpır yağmasında, ağaçların hemhemesinde, kuşların demdemesinde öyle destanlar keserler ki, insan kendisini cennetlerin ortasında zanneder. Fakat bu insanlar hep, netice ve ötelere kapalı yaşadıklarından, eskinin düşmanı, yeninin de cahili olarak kalakalmışlardır. Ömürleri, şehadet âleminin, tenteneli perdesi üzerinde sayıklamakla geçmiş ve tek küreklî sandalla seyahat ediyor gibi, kendi etraflarında dönüp durmuşlardır. Bunların, hayata dair düşüncelerinin her yanında bir tıkanıklık vardır; bunların tefekkür dedikleri şey de, bu tıkanıklık içindeki ümitsizce ızdıraplardır. Ve tabü böyle bir tefekkürün hiç bir faydası da yoktur.

Tefekkür etmek için evvelâ, bir ilk malumat; hâl-i hazırdaki durumun kavranması, öze uygun yeni terkipler, yeni komprimeler ve bütün bunlar üzerinde gerçeği arama düşüncesiyle fikir sancısı lâzımdır. Bu sistemle düşünebilen şahıs, düşünceye sürekli, yeni yeni hükümlere varabilir; bu hükümleri daha başka düşünce hamlelerine esas yaparak, daha ilerilere sıçrayabilir; ondan yeni yeni neticeler çıkararak tefekküründe derinleşip buudlaşır. Sonrada tek buudlu veya çift buudlu düşüncesini. üç buudlu, çok buudlu tefekküre ulaştırarak, zamanla "zulcenaheyn" bir mütefekkir ve bir insan-ı kâmil seviyesine çıkabilir.

Hasılı, düşünmenin ilk esası olarak; okuma, kâinat kitabını mütalaaya alışma, sinisini Hakk'dan gelen esintilere, kafasını şeriat-ı fitriyenin prensiplerine karşı açık tutma, varlığı, onun mukaddes tercümesi sayılan Kur'an adesiyle bakma gibi hususları sıralayabiliriz... Yoksa, kutup yıldızı şurada duruyor, güneş şöyle batıyor, Zühre şöyle, Merih

böyle... başı, hedefi, gayesi belirlenememiş, cahilce eşyanın yüzüne bakış katıyyen tefekkür olmayacağı gibi, böyle bir düşünceyle bir yere varmağa da imkân yoktur. Sevap kazandırıp kazandırmadığı da her zaman münakaşa edilebilir.

Bir saat tefekkürün, senelerce yapılan ibadete denk olması şundandır. İnsan, bir saat sağlam tefekkür sayesinde onda, erkân-ı imaniye inkişaf eder; içinde marifet nurları parlar; derken kalbinde muhabbet-i ilâhi belirir... Sonra rûhanî zevklere ulaşır ve kanatlanmış gibi olur.

İşte böyle bir tefekkürle herhangi bir insan, bu türlü tefekkürden mahrum bir işin, bin ayda varabildiği mesafeye varmış, dolayısıyla de en büyük kazançlara ermiş sayılır. Böyle bir anlayış ve şuur içinde Rabbine teveccüh edememiş bir insana gelince, bin sene durmadan yatıp-kalksa, terakki adına bir adım atmış sayılmaz. Bu itibarla da yaptığı şeyler bir saat tefekküre mukabil gelmez. Ama bu demek değildir ki, onun bin sene yaptığı ibadet-ü taat boşa gitmiştir. -haşa- Allah karşısında onun ne bir rûkûu, ne bir secdesi, ne bir kavmesi, ne de bir celsesi boşa gitmemiştir.

"Kim zerre kadar hayır yapsa onu görür, kim de, zerre kadar şer yapsa onu görür." (Zilzal7-8).Yani herkes kazancına göre bir kısım şeylere mazhar olur. Bu esasa binâen ne şekilde olursa olsun o da vazife-i ubûdiyetini edâ etmiş; kulluğunu yerine getirmiş ve Rabbiyle bir çeşit münasebete geçmiş sayılır. Fakat tefekkürden hâsıl olan şeyleri elde edemez.

Evet, bu ma'nâdaki bir tefekkür, arzettiğim gibi bin sene ibadete mukabil gelebilir.

Bir diğer şey daha soruluyor: Tefekküre esas teşkil eden veya vesile olan belli vird veya zikir var mıdır? Belli virdler ve zikirler insanın tefekkürünü geliştirebilir mi?

Bu da yine kâinat kitabını mütalaada olduğu gibi, şuurlu olmaya bağlıdır. Şuurlu dua, şuurlu münacat, şuurlu yakarış, bazen insanın içdünyasında en paslı gibi görünen kilitleri de açabilir. Ancak, bu vird ve zikirin, nereden, nasıl seçilip alınacağına dair birşey söyleyemeyeceğim. Bu durum, istidat ve kabiliyetlere göre farklılık arz edeceği gibi, şahısların inanç ve kanaatlerine göre de değişik olabilecektir. Bu itibarla, isteyen sinesini "cevşen'e, isteyen "evrad-ı kudsiye" ile isteyen "me'surât"la, isteyen Şazeli, Şah-ı Geylânî, Ahmet Rûfâî ve Ahmet Bedevî Hazeratından birinin evradıyla coşturabilir. Bu büyük zatların, büyük virdleriyle meşgûl olurken, insan o zatları adeta yanında hissederek ve o huzur içinde okuduğu şeylerin zevkine doyamaz. Keşke, herkes bu virdleri okuyup onlardan istifade edebilseydi; kendilerini yenileyecek ve Allah'la münasebetlerini kuvvetlendireceklerdi...!

Bir diğer husus da şu; tefekküre sevkeden âyetler, sessizce yapılan duâlar, tefekkür yerine geçer mi?

Manâsı anlaşılıyorsa ve insan onda derinleşmiyorsa tefekkür olmaz. Sevap olur da tefekkür olmaz. Tefekkür, fikretmeden gelir. Vak'alarla yeni vak'aları bir araya getirme ve terkipler yapmak demektir. Bir şeyin sebebiyle neticesi illetle malul arasında münasebet kurma Allah'la kul-mabut münasebetini perçinleştirme her zaman bir tefekkür sayılsa da bu kudsî münasebete ulaşırmayan evrad-u ezkar veya en mübarek zatların dersi de olsa, sevap olur, fakat tefekkür olmaz. Tefekkür olabilmesi, ruhu ve gönlü çalıştırmaya, tefekküre mevzu olan şeyin üzerinde durmaya, araştırmaya, Rabbimizle münasebetlerimizi derinleştirip kuvvetlendirmeye bağlıdır. Rabbim muvaffak eylesin. Günümüzde en kıt,en az olan şey tefekkürdür. Bu itibarla insanımızın tefekkür noktasında yaya olduğu söylense mübalağa yapılmış sayılmaz.

İMAM AZAM VE TEFEKKÜR

İmam-ı A'zam Hazretleri bütün duygu ve lâtifeleriyle ümid ve korku içinde. âdeta baştan aşağı İslâmî vecd ve haşyetle doluyordu. Bir yatsı namazında İmam, "Zilzâl" süresini okumuş. o da namazdan sonra kendinden geçerek süresinin mânâsı etrafında tefekküre dalmıştı. O'nu kendi haline bırakan müezzin gidip sabah namazına geri gelince hâlen vecdinin devam ettiğini ve: "Ey hayrın da şerrin de zerresini zayıf etmeyen! Kulun Ebû Hanife'nin şer mesabesindeki hallerini affeyle!.." diye ağladığını gördü. Nihayet müezzin yağlı tükenmekte olan kandile yağ koyarken Ebû Hanife vecd halinden sıyrılıp kendine geldi, müezzin hitaben: "Kandili mi söndürecekisin?" diye sordu.

Müezzin de: -Efendim. sabah namazı oldu, ezan okumaya geldim, yatsı değildir, cevabını verdi. Bundan sonra sabah namazını da cemaatla kılan Ebû Hanife oturup dersine devam etti ve müezzine de şöyle bir ricada bulundu: -Benim birtakım hallerim vardır ki bir kısmına sen muttali oluyorsun, istirahat ediyorum, kimselere açma bunları, olur mu?

HEREM BİN HAYYAN

İslâm büyükleri bu dünya hayatını gaye değil vasıta bilir. Bu bilginin gereğine göre de hayatlarını tanzim ederler. Biz buna "ilmiyle amel etme" hâli de diyoruz. İşte bu hâl ile hallenen, yani ilmi ile amel eden İslâm büyüklerinden biri de. Herem bin Hayyan'dır. Hayatı hakkında fazla birşey bilemediğimiz bu zât, günlük nafakasını hayatının gayesi değil, belki vasıtası bildiğinden, bunun vasatını elde edince mes'elesi biter, gayesine teveccüh eder, ebedi hayatını alâkadar eden mevzular ile meşgûl olurdu. Herkesin uykuya daldığı gecelerde O, تنها yerlere çekilir, derin tefekkürünü huşu içindeki ibadetiyle tenvir ve tezyin ederken şöyle söylenirdi: "Hayret ederim, Cennete talip olanlarla, Cehennemden korku duyanlara. Bunlar hem Cennete talip, hem de Cehennemden korkarlar; ama yine de uyumaya devam eder, bu kat'i gerçeğin heyecanıyla bir miktar olsun uykularını terk etme fedakârlığında bulunmazlar:" Herem bin Hayyan, ihlâslı dostlardan bir an olsun ayrılmak istemez, tefekkür âlemini zayıflatılacak dünya ehli kimselere yaklaşmayı faydalı bulmazdı. Nitekim Onun bu ihlâslı dostlarından biri de Ashâbdan Hamime idi. Bir gün Hamime'nin evine misafir gelen Herem, yatsı namazından sonra Hamime'nin yatmayıp göz yaşları içinde namaza devam ettiğini anladı. Sabah olunca sordu: "Bu gece seni çok ağlar gördüm. sebebi nedir acaba?" . Şöyle cevap verdi aziz sahabî: "İnsanların yataklarından kalkar gibi mezarlarından kalkarak hesap yerine toplanacakları ânı hatırladım. O anda suçluların günahkârların, ibadetsizlerin dehşetli hâllerini hayal ettim. Kendimin bunların hangileri arasında yer alacağımı düşündüm, gözlerime bir türlü uyku girmedi, ağlamaktan kendimi alamadım." Herem bin Hayyan, böylesi ihlâslı dostlara çok değer verir, onların yanından ayrılmak istemezdi. Buna biraz da kendisinin gazablı bir mizaca sahip oluşu sebep olurdu. Zira gazaba gelince, istemediği sözleri söyleyip, günaha girmekten korkardı. Dostlarının kendisine mani olacaklarını düşünür, onlardan bu yüzden uzak olmak istemezdi.

TEFEKKÜR

Halk dilinde İbrahim Edhem diye meşhur olan bu büyük mânevîyat adamı, bir gün gemiye biner, bir köşede oturup tefekküre dalar. Meydana gelen fırtınayı geminin batma tehlikesini hiç de merak etmez. Yolcular ise aniden çıkan fırtına yüzünden bağırsırken içlerinden biri, İbrahim Edhem'in gemide bulunduğunu, duâ etmesini teklif eder. Hep birlikte yalvarırlar. O da ellerini kaldırıp şöyle dua eder: . "Yâ Rab, büyük kudretini gösterdin, ikaz olduk; şimdi de geniş merhametini göster de irşad olalım!" Aniden bulutlar çekilir, fırtına dîner, güneş geminin , üzerinde bayram havası estirir. Herkes eski Belh Sultanının gerçekten gönül sultanı haline geldiğini açıkça söylemekten kendini alamaz.

TEFEKKÜRÜN HAKİKATİ

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, tefekkürün mânâsı bilgi dileme, ilim talebidir. İlim, tez bilinmez. Onu öğrenmek gerektir. Bu da ancak bir başkasının bildiklerini kişinin kendisinin de bitmesiyle, yâni iki marifeti bir yere getirmekle olur ki, bu ikisinin arasında üçüncü marifet doğarsın. Nitekim, erkekle dişinin arasından çocuk doğar. Önce bu İki marifet bu üçüncü marifete iki kök, iki asıl gibi olur. O üçüncü marifet de bir başkası ile bir araya getirilince dördüncü marifet doğar. Ve böylece sonsuz ilimler doğar.

Bir kişi bu yollarla ilmini arttırmazsa temel ilimlere yol bulmamış demektir. Onun benzeri sermayesi olmayan kişilerdir ki, sermayesi olmadan ticarete girişmişlerdir. Eğer bunu bilir de iki marifetin arasını nasıl birleştireceğini bilemezse o kimse, sermayesi olup da alış veriş ilmini bilmeyen kimseye benzer. Bunun hakikatinin açıklanması uzundur. Ama bu makamda bir misâl daha söyleyelim. O da şudur: Eğer bir kişi âhiretin dünyadan daha üstün olduğunu bilmek dilerse bunu doğrudan doğruya bilmesi mümkün değildir.